

Jonny Karlsson: Gustaf Wingren predikar

Fil. Dr. Jonny Karlsson är stiftsteolog och stiftsadjunkt i Linköpings stift. Han dispute-
rade 2000 i Linköping på avhandlingen *Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll i predikan hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet.*

Tro och misströstan

I en predikan från 1979 säger Gustaf Wingren att människan ”nyfödes dagligen i den dagens tro som bjuder spetsen mot den dagens misströstan”. Det är inte enda gången Wingren använder ordet ”misströstan” i sina predikningar för att teckna det hot som människan står inför. Det återkommer genom åren, från 1940-talet in i 80-talet. Tro och misströstan – detta motsatspar är centralt i hela Wingrens predikogärning. Tro är hos Wingren något allmänmänskligt. Alla människor tror och att tro kan helt enkelt vara att orka leva vidare. Och alla människor misströstar. Alla människors liv hotas. Alla står i denna tvetydighet och tron behöver inte bara stöd, den behöver nyskapas i relation till hur misströstan tar sig uttryck. Om Wingren är trogen sitt predikoideal får man utgå från att han själv, på ett påtagligt sätt, levde i kampen mellan tro och misströstan. Predikoidealet, formulerat i boken ”Predikan” från 1949, innebär ju att predikanten inte skall försöka gissa vilken nöd lyssnarna kan tänkas stå i, utan predikanten skall låta predikan tala rakt in i den egna nöden. Först så kan predikan också drabba lyssnaren. Hur misströstan ser ut skiftar och vad tro är beror på vad misströstan är i just den stunden och för just den lyssnaren. Tron får därmed en flyktig karaktär. Livet och texten måste ständigt tolkas på nytt för att predikan på nytt och på nytt skall kunna vara ett livgivande ord in i den kamp som människan står i.

Predikans tre aspekter

Den kristna tydningen av denna kamp är i Wingrens teologi att det är en kamp mellan två makter. En kamp som pågår i världen och inne i varje människa, en kamp mellan gott och ont, mellan Gud och djävul. Bibeln bär vittnesbörd om

denna kamp och om Guds seger. Predikans upp-
gift är att med hjälp av detta vittnesbörd skapa tro där misströstan råder. När detta sker, när evangeliet når fram, är det inte predikanten som skapar tro utan Jesus själv, Ordet. Eller snarare så att predikans ord, människoord, inte går att skilja från Ordet, Jesus själv. Detta är enligt Wingren predikans antagonistiska aspekt. Predikan är en stridshandling mot misströstan, förtvivlan, hopplöshet, rädsla och feighet. Predikan handlar inte om en addition, om något som läggs till det mänskliga. Det handlar i stället om en subtraktion, om befrielse ur fångenskap.

Samma ord med vilket Gud skapar världen och talar genom profeterna blir enligt bibeln kött i Jesus från Nasaret. Förkunnelsen av Ordet, d.v.s. av Jesus Kristus, är alltså ett ord med förbindelse bakåt med Guds skaparord. Men det är riktat framåt, mot den yttersta dagen då Jesus åter skall bli synlig som Ordet. Predikans tid är tiden mellan Jesu uppståndelse och Jesu återkomst. Predikan är just nu, i mellantiden, skaparordets sätt att fungera. Predikans tid, lyssnandets tid, sammanfaller med trons tid. När Kristus blir synlig som konung på den yttersta dagen vidtar skådandets tid. Predikan är alltså ett led i Guds frälsningshistoria som är en räcka av gärningar, en historia om Guds handlande med sitt folk genom Ordet. Detta är predikans temporala aspekt enligt Wingren.

Men predikan har också en geografisk aspekt, en riktning utåt, till världens ände, men också i en mer allmän mening som kyrkans öppenhet mot världen, kyrkans delaktighet i världen. Evangeliet skall spridas, ges vidare, och det sker i kamp med ondskan och destruktionen.

Kampens ontologi och gåvans ontologi

I Luthers efterföljd formulerar Wingren en kampens ontologi som har ett ganska kärvt drag. För detta har Wingren, liksom Luther, gott stöd i bibeln. Men han har också stöd i mänsklig erfarenhet, egen och andras, även hos bibelns människor. Teologin och predikan måste ta människans kamp, både inre och yttre, på allvar.

Men kampens ontologi lever i symbios med gåvans ontologi. Den mänskliga tillvaron rymmer vid sidan om kamp och destruktions också skapelse och nyskapelse, sådant som vi inte kan

åstadkomma på egen hand, och som vi tar emot som gåvor. Det är livet självt – mitt eget och andras liv – skapelsens mångfald, rikedom och överskott som vi får leva av, glädjas och förundras över. Men också det Lögstrup kallar suveräna livsytringar som tillit, kärlek, omsorg och barmhärtighet – sådant som blir oss givet av andra människor. Generositeten ligger nedlagd i skapelsen, sprungen ur Guds kärlek. Så är också evangeliet sprunget ur Guds kärlek. Gud har gett sig själv, sin egen son oss till frälsning, och med kärlekens makt övervunnit ondskan och destruktionsen.

Gåvoperspektivet finns som en grundton i predikans olika aspekter – den antagonistiska, den temporala och den geografiska. Poängen med gåvorna är nämligen inte den egna frälsningen. Gåvan skall inte ges tillbaka eller gengäldas till Gud och den skall heller inte stanna hos mig. Gåvan flödar över och kan bara ges vidare, andra till gagn.

Min egen erfarenhet säger mig att livet inte bara är gåva. Det är också kamp. Man kan lika gärna vända på det och säga att min egen erfarenhet säger mig att livet inte bara är kamp. Det är också gåva. Jag menar att Wingren i sin teologi, i sitt homiletiska tänkande och i sin predikopraxis tar kampen på allvar, men att det är gåvan och generositeten som omsluter kampen. När det gäller reflektion kring gåvan och generositeten vill jag hänvisa till den danske teologen Niels Henrik Gregersens installationsföreläsning till professoratet i dogmatik 2004 med rubriken ”Generositetens teologi” som inte med ett ord nämner Wingren, men som jag ser som en vida-reutveckling av ett lutherskt och wingrenskt tänkande. Guds nåd och kärlek är med Gregersens ord inte bara en reaktion på människans syndighet, den är inte bara syndernas förlåtelse, utan också, som vi sett hos Wingren, nyskapelse, nytt liv och salighet. Guds väsen är kärlek, att ge liv. Detta sker när misströstan bjuds spetsen och övervinns av den tro som i kyrkans sammanhang kommer av Jesus Kristus genom Ordet i predikan och sakramenten. Evangeliet öppnar för en historia som pekar framåt och utåt, till den värld där vi lever våra liv, till våra medmänniskor. ”Jag har kommit för att ge liv och liv i överflöd”. (Joh. 10:10)

Wingrens predikopraxis - en predikan från 1983

Hur gestaltar då Wingren detta med kampen, gåvan och gåvan som ges vidare i sina predikningar. Vi skall titta lite närmare på Wingrens predikan från Bönsöndagen den 8 maj 1983. Den finns återgiven i *Gustaf Wingren predikar. Postilla* (Artos 2010) och det är också en av de predikningar jag analyserat i avhandlingen *Predikans samtal. En studie av lyssnarens roll i predikan hos Gustaf Wingren utifrån Michail Bachtins teori om dialogicitet* (Artos 2000). Predikan hölls i Storkyrkan i Stockholm i samband med firandet av 500-årsminnet av Martin Luthers födelse. Predikotext är Matt. 6:5-8.

När ni ber, ska ni inte göra som hycklarna. De älskar att stå och be i synagogorna och i gathörnen för att människorna ska se dem. Ett är säkert, de har fått ut sin lön. Nej, när du ber, gå då in i din kammare, stäng dörren och be sedan till din fader som är i det fördolda. Då ska din fader, som ser i det fördolda, belöna dig. Och – när ni ber, ska ni inte rabbla tomma ord som hedningarna. De tror att de ska bli bönhörda för de många ordens skull. Gör inte som de gör! Er fader vet vad ni behöver redan innan ni har bett honom om det.

Wingren börjar sin predikan med en bestämning av vad predikan är:

Den som säger detta är Jesus Kristus. Det är dagens predikotext. Det betyder att Jesus säger orden nu, till oss. Detta är nämligen definitionen på ’predikan’: Jesus kommer och säger själv vad han har att säga.

Hur växer då denna predikan fram, dessa Jesus-ord som förmedlas genom människomun? De växer fram ur den kamp mot misströstan och hopplöshet som predikanten själv står i, den växer ur predikantens egen oro och ångest. Inte ur predikantens tro och tillförsikt! Och inte ur intresset för andra människors nöd, även om detta intresse tycks vara fullt av omsorg.

Det där välgörenhetsaktiga intresset för andras nöd medan jag föreställer mig att jag själv är utan inre skador, den välgörenheten föder pinsamt ofta tomma ord. Vi är själva i nöd. Och denna nöd är det enda som föder förnyelse, om vi bär in nöden i

vår kammare, stänger dörren, och håller upp nöden inför Gud.

Att ge sig själv och att få

Den kamp som Wingren utifrån texten finner anledning att fördjupa sig i är kampen mot viljan att vara ansedd, lyckad och att låta sina gärningar bli medel för att framstå som en god kristen. Wingren lyfter fram tre religiösa företeelser som finns i textens sammanhang: allmosor, bön och fasta. Alla dessa saker går att utföra offentligt, så att det syns att man är religiös på allvar. Om dessa säger Jesus enligt Wingren att man skall utföra dessa saker, men i det fördolda, man skall gömma undan dem, dölja dem, så till den grad att människor skall tänka ”Den där räknar inte med Gud. Den där har ingen religion.” Tanken sammanfattas med orden:

*När ingen ser det
Gör det då
Ge bort ditt liv
Bed, avstå
I hemlighet*

Takten är, med två undantag (vilket gör att rytmen haltar), tvåstavigt stigande (läs!). Om man ställer upp det som en dikt ser man att den första raden rimmar på den sista och den andra raden rimmar på den fjärde. I centrum, så att säga för sig själv (sett utifrån rimmen), hamnar raden ”ge bort ditt liv”. Förut har det handlat om att ge allmosor. Detta givande radikaliserar plötsligt till att ge bort sitt liv. Kampen handlar inte bara om att vilja framstå som en god kristen utan om kampen mot att vilja behålla för sig själv i stället för att ge av sig själv. De tre ”religiösa företeelserna” i den form som Wingren här ger dem pekar mot Jesus och passionshistorien: han ger bort sitt liv, han ber i ensamhet i Getsemane, han avstår från den makt som rätteligen tillhör honom. Detta är Guds gåva till oss, att han ger sig själv, och att han därmed besestrar ondskan och destruktionen – evangeliet om Kristi uppståndelse från de döda, som det står i predikan.

Detta är inom parentes sagt ett av de många exempel på det poetiska och sköna språk som genomsyrar Wingrens predikningar, ett språk som han har med sig från de stora diktarna på slutet av 1800-talet: Heidenstam, Fröding, Karl-

feldt m.fl. När jag visade Wingren ett ställe som detta och frågade honom om de var medvetet konstruerade, slog han ifrån sig. Han påstod att rytmen och klangen, användningen av anaforer och allitterationer var helt omedveten. Man kan nog utgå från att det är sant för om det varit medvetet hade han säkert svarvat till rytmen i det här stycket.

När vi kommer till Gud får vi alltså lyfta fram vår nöd och vår kamp, inte vår präktighet. Vi får stå där nakna och utblottade. Det är också så lärjungarna tecknas i bibeln enligt Wingren i predikan. De missförstår ständigt, de sviker och de gömmer sig bakom stängda dörrar. Ur detta intet av goda gärningar skapar Gud:

Er fader som ser i det fördolda, han ser, han vet.
Och han är, sedan urtiden, van att skapa ur intet.
Det har han alltid gjort, sedan världens begynnelse.

Som vanligt när Wingren kommer till bärande delar av predikan höjs stilen retoriskt. Genom det inskjutna ”sedan urtiden” blir det nödvändigt med en kort paus efter ”Och han är”. Det innebär att man som lyssnare, för ett kort ögonblick, kan få intrycket att ”och han är” är det avslutande ledet i en uppräknings vilket förstärks av rytmen och det anaforiska ”han”. Att det överhuvudtaget är möjligt att se ”och han är” som en fullständig sats beror på den näraliggande associationen till Ex. 3:14 där Gud uppenbarar sitt namn: ”Jag är”. Ur denna synvinkel kommer uppräknings därför också att innehålla en stegring samtidigt som meningen är rytmiskt sammanhållen genom den två- eller trestavigt stigande takten: ”han ser / han vet / Och han är / sedan ur/tiden van / att skapa ur in/tet”. Stilen förstärker alltså tyngden i innehållet – en Gud som allt sedan tidernas begynnelse är van att skapa ur intet.

Det betyder enligt Wingren att du kan vara säker på att ”han kommer att ge dig allt det du hoppas på, det skall växa skördar ur ditt liv”. Precis som ur det undangömda, nedmyllade veteornet, den Kristusbild som Wingren allra helst använder. Skördarna är inte egen berömmelse eller egna rikedomar. Det är vardagens enkla handlingar för medmänniskan. Och när det händer, det är då gåvan ges vidare.

Evangeliet påverkar samhället

Detta är handlingar som med predikans ord ”strömmar direkt ur evangeliernas bild av Jesus, in i det europeiska samhällets vardagsliv.” Evangeliet påverkar alltså inte bara våra mellanmänskliga relationer utan också samhället och dess institutioner. Som exempel nämner han den europeiska sjukvården som Wingren menar vuxit direkt ur evangeliets förkunnelse. Det är inte för kyrkans skull evangeliet finns utan för världens skull. Att kyrkan också förnyas när evangeliet får fungera i världen är en bisak:

När andras nöd blir ett medel att förnya kyrkan med, då sker ingen förnyelse. När människans egen nöd – inne i kyrkan – blir ett rop efter hälsa och läkedom för människan, inte läkedom för kyrkan utan för människan – då blir kyrkan inifrån sitt eget centrum förnyad. Ty kyrkans centrum är Frälsning för människan, det är vad hon är till för!” ”När förnyelsen kommer, då strömmar den ut i vardagens minsta vrå och ändrar oss, det är säkert, den ändrar oss i det ’världsliga’.

Wingren polemiserar här mot en kristendomssyn som nedvärderar det kroppsliga till förmån för det andliga. Det är en kritik mot all sorts gnosticism, men också en kritik som drabbar Martin Luthers tvåregementslära, trots dennes positiva syn på kroppen. Tvåregementsläran växer fram som en kritik dels mot att påvekyrkan tillskansat sig världslig makt, dels att man inte skötte sitt uppdrag att förkunna evangelium utan i stället plågade människors samveten. Följden av tvåregementsläran blir enligt Wingren att ”furstarna skall utöva det världsliga regementet och sköta det med hjälp av Guds i skapelsen givna lag. Därmed föres människornas *kroppar* in under *lagen*. Predikoämbetet skall förvalta det andliga regementet och förkunna evangelium för skuldbelastade samveten. Därmed upphäves den direkta relationen mellan *evangeliet och kroppen*.” Denna negativa tendens hos Luther att skilja evangeliet från kroppen saknas enligt Wingren hos Irenaeus. Frälsningen är, hävdar Wingren, inte skild från det kroppsliga, planet; frälsningen, evangeliet, har alltid en ”social effekt”. I ett annat sammanhang kritiserar Wingren den danske teologen K. E. Lögstrup, som han annars värde- rar högt, för att evangeliet i dennes teologi

egentligen bara spelar någon roll vid livets gräns, såsom ett löfte om evigt liv. I Lögstrups teologi finns det enligt Wingren inte utrymme för evangeliets kritiska och nyskapande funktion på det sociala, kroppsliga planet. Det finns inget utrymme för evangeliets ”livsbyggande funktion” här och nu.

Från evangeliet går det alltså en ström av liv ut i världen, genom oss. Gåvan kan bara ges vidare, inte behållas för egen del. Och kanske är det detta som är vår egen djupaste längtan, under alla andra längtor. Att få ge av oss själva. I denna längtan hålls gudomligt och mänskligt, andligt och kroppsligt, samman och blir ett, omöjligt att skilja från vartannat. Längtan efter att få ge av sig själv blir då också ytterst längtan efter Gud.

Margareta Brandby-Cöster: Wingrensk homiletik

Margareta Brandby-Cöster är Fil. Lic. och Teol. Dr. samt komminister i Norrstrands församling i Karlstad. Hennes doktorsavhandling hade titeln *Att uppfatta allt mänskligt - Underströmmar av luthersk livsförståelse i Selma Lagerlöfs författarskap* (Karlstads universitet 2001).

En man sitter vid en sjuksäng där det ligger en sjuk flicka. Ett glas friskt vatten står vid sängen. Men flickan vågar inte dricka av vattnet. Hon tror att det är förgiftat och hon säger att det enda vatten som hon kan tänka sig att dricka finns i en paradisbrunn, dit det är omöjligt att komma. ”Jag måste få hit vattnet ur paradisbrunnen åt henne” tänker mannen. Men det går ju inte. För han sitter här vid flickans sjukbädd och det drickbara vattnet finns där redan. Därför börjar han berätta utförligt om hur han, trots många hinder på vägen, ger sig iväg för att hämta vattnet i brunnen och hur han till slut kommer med det till sängen. I sin ångest räcker han nu fram vattenglas och frågar: ”Vill du nu dricka vattnet från paradiset?” Hon tar glaset, sätter sig upp, dricker och säger: ”Gud välsigne dig! Nu får jag nog leva.”

Detta skrev Selma Lagerlöf 1902 i Jerusalemromanen (andra delen, kapitlet ”Paradisbrun-